

on käyty puhutun suomen *hän-* ja *se-*pronomien käytöstä poeettisen kieliopin voimavarana.

Kolmas artikkeli *Kuka puhuu kertomuksessa eli naisten kutsut* (1990a) on ilmestynyt Naistutkimus-lehdessä, jonka päätoimittajanakin Auli Hakulinen toimi muutamia vuosia myöhemmin. Myös tämä artikkeli on merkittävä sekä menetelmälliseltä että terminologiselta kannalta. Hakulinen näyttää, mitä tarkoittaa vuorotellen rakentuminen, puhujan ja kuulijoiden yhteistyö. Toisaalta hän esittää ensimmäisen kerran laajemmalle piirille keskustelunanalyysin keskeisiä suomenkielisiä käsitteistöä. Näin vastuunsa tunteva tutkija toimii: pitää huolen siitä, että uusien menetelmien ja näkökulmien myötä myös oma kieli rikastuu.

Onko suomi suku(puoli)neutraali kieli? (1992h) on englanninkieliselle yleisölle tarkoitettu pohdinta siitä, mitä suomen kielen oletettu sukupuolineutraalius, jota on nähty varsinkin persoonapronominime sukupuolettomuudessa, käytännössä tarkoittaa. Artikkelin on koottu tietoa siitä, miten sukupuoli on rakentuneen diskurssin kautta. Suomalaisen sukupuolikeskustelun lähihistoriasta artikkeli dokumentoi vuoden 1991 ns. TUPOLEV-veljesten korttijupakkaan liittyneen julkisen keskustelun ja analysoi sen arvomaailman paimotukset.

Tämänkin jakson artikkelit tuovat esiin kieliopin, rakenteen ja vuorovaikutuksen syvän liiton, jota Auli Hakulinen tuotannossaan jatkuvasti käsittelee. Ne osoittavat myös, että nimenomaan oman alansa käsitteistön, historian ja menetelmät hallitseva tutkija voi antaa paljon monitieteiselle tutkimukselle ja koko yhteiskunnan arvomaailmaa koskevalle keskustelulle.

AJATUKSIA KIELEN MERKITYKSESTÄ NAISELLE

Yleistä

”Naisten kielestä”, naisten puheeparresta, on esiintynyt hajahavaintoja sekä ns. primitiivisistä että länsimaisen kulttuurin piirissä puhuttavista kielistä jo parin vuosisadan ajan. Käy ilmi kuitenkin, että yleensä tällä on tarkoitettu sitä, että naiset käyttävät joitakin sanoja ja sanontoja, joita miehet eivät, jokin ilmaukset tai käsitteetkin ovat tabuja naisille, tai siten voi olla kyseessä naisten erityinen tapa ääntää tiettyjä ääniteitä tai käyttää joitakin omia morfeemeita.¹ Havainnot vastaavat suurin piirtein niitä, joita meillä on kulkutietona nykytilanteesta: miehet kiroavat, naiset siunailevat ja huudahtelevat; miehet käskävät, naiset pyytävät ja ehdottavat; miehet käyttävät paljon substantiiveja, naiset puolestaan pronomineja ja adjektiiveja. Havainnoissa on sитеeksi totta, mutta ne selittyvät myös osittain stereotyyppien ylläpitämiksi liiallisiksi yleistyksiksi.

Tietoja naisesta ja kielestä on edelleen olemassa melko epäsystemaattisesti ja katkelmallisesti, havaintojen tulkintoja ja selityksiäkin on vähän. Aion seuraavassa käsitellä lyhyesti tätä ilmiöryhmää kolmelta kanalta.

¹ Vrt. esim. Jespersen (1924), luku Sex and gender. Laajoja bibliografioita sisältyy teoksiin *Könsroller i språk* I sekä Thorne & Henley (1975).

Kieltä voi ensinnäkin tarkastella koodina ja kiinnittää näin ollen huomiota siihen, ilmeneekö koodin rakenteessa vaihtelua sen mukaan, onko kielen käyttäjänä nainen vai mies. Mutta kielen voi nähdä myös toimintana, vuorovaikutuksena pelkän tuotoksen sijaan; se on tässä toisena näkökulmanani. Ja vihdoin tarkastelen hieman sitä, miten kielen merkitykset voidaan tulkita kieliyhdistyksen eri jäsenten kannalta. Karkeasti ottaen kolme näkökulmaani tulevat olemaan syntaktinen, pragmaattinen ja semanttinen, käyttäkseni semiotiikan yleisnimityksiä. Koska en tunne riittävästi muita kulttuureja kuin omaamme, näkökulmani rajoittuu tähän. Samaten liikun historiallisesti katsoen synkroniassa – jos niin voi kielen parissa toimiessaan koskaan täysin tehdä. Onhan kieli täynnä noita Aili Nenola-Kallion mainitsemia laahautumia, muistoja menneiltä ajoilta.

Sociolinguistiikan havaitsemia eroja tuotoksissa

Siitä, miten naisten kielellinen tuotos, puhunnosten äänne- ja muotoraakenteen piirteet poikkeavat miesten tuotoksista, on parin viime vuosikymmenen aikana saatu tietoa sociolinguistisen tutkimuksen sivutuotteena. Tulokset osoittavat aina kvantitatiivisia, eivät kvalitatiivisia eroja. Naiset eivät ninkään käytä eri muotoja, vaan tiettyjen muotojen esiintymistäajuuden todennäköisyys vaihtelee siitä riippuen, onko puhuja nainen vai mies. Tältä kannalta katsoen ei ole kovin hedelmällistä puhua kahdesta koodista, siis naisten kielestä ja miesten kielestä, vaan kahdesta variantista, joissa tietyt ominaispiirteet esiintyvät eri määrinä.

Vuonna 1966 New Yorkin sosiaalista kerrostuneisuutta kielelliseltä kannalta tutkinut William Labov havaitsi tutkittavissaan monia odottamattomia piirteitä. Vokaalit esimerkiksi näyttivät muodostuvan eri tavalla ääniväylällä naisilla kuin miehillä. Edelleen Labov teki klassiseksi tulleen havainnon, että naiset pyrkivät kaikissa yhteiskuntakerroksissa kohden ns. prestiisinormia: heidän puheensa poikkesi tiettyjen piirteiden suhteen tilastollisesti aina korrektivampaan suuntaan saman luokan miesten puheesta (esim. (r):n ääntyminen tai ääntymättä jääminen, ns. kaksoiskielto *I don't wanna do nothing*). Miesten keskuudessa havaittiin päinvastaista tendenssiä. Eräänlaisena piilonormina toimi miesten pyrkimys puhua stigmatisoituja muotoja käyttämällä. He pyrkivät puheessaan poikkeamaan yhteiskuntakerroksestaan alaspäin. Työväenluokan kielellisiksi piirteiksi tunnustettavat seikat saivat eräänlaista karskia miehekästä hohtoa.

Aivan vastaavansuuntaisia havaintoja on tehty stigmatisoivien ja pretsiipiirteiden suhteen mm. Englannissa, Skandinavian maissa ja viimeksi esim. Jyväskylässä (vrt. Mielikäinen 1980 ja 1981). Jyväskyläläiset naismyyjät välttävät puheessaan ns. svaa-vokaalia (*talavitaakki, kylypy-suola, heleman pituus*) lähes tyystin, kun taas miesmyyjät käyttävät sitä runsaasti. Naiset eivät kuitenkaan välttä kaiken kaikkiaan puhekielisyyskseen, niinpä he käyttävät sellaisia piirteitä (esim. *tää, nää*), joita eivät pidä leimaavina, jopa enemmän kuin miehet.

Havaintoja on selitetty eri tavoin. Englantilainen sociolinguisti Trudgill (1974) on esittänyt, että naiset ”kompensoivat” alemmaa asemaansa puhumalla hienommin. Yleinen on myös selitys, että naisilta ylipäänsä edellytetään norminmukaisempaa käytöstä kuin miehiltä. Kiinnostavan näkökulman avaa tanskalainen Togeby (1978), joka korostaa sitä, että juuri ääntämyksen ”hienous” on heti havaittavaa – sellaisen vaikutuskeinoon valitsevat naiset eräänlaisena yksilöllisenä defensiivisenä strategiana selvitäkseen alisteisesta asemastaan.² Vastaavasti Togeby pitää miesten normipoikkeamien tavoittelua eräänlaisena offensiivisena strategiana. Tätä selitystä tukemaan hän tarjoaa toista, joka selittäisi puolestaan sen, miksi eräissä laajoissa puhekielen lauserakenteen tutkimuksissa (esim. Jörgensen 1970, Einarsson 1977) saadut tulokset ovat päinvastaisia: miehet puhuvat syntaktisesti ”hienommin”. Komplisoitun, syntaktisesti jossaan ei välttämättä äänteellisesti hienon kielimuodon tavoittelija, mies, etsii henkilökohtaisia etuja, noudattaa eräänlaista ambitionormia. Puheen hienous ei ole yhtä näkyvää, kuin jos se vastaisi ääntämysstandardia, mutta puhuja tekee älykkään, asiansa hallitsevan vaikutelman. Palaan näihin selityksiin vielä seuraavassa jaksossa.

Toinen sociolinguististen tutkimusten usein paljastama piirre naisten puheesta on, että se on alttiimpi muutoksille ja heijastaa enemmän ympäristön tilannetta kuin miesten. Kolmisen vuotta sitten eräät norjalaiset tutkijat havaitsivat, että Trondheimissa juuri eri naisyhmien väliset erot olivat huikeita, kun tarkasteltiin joidenkin paikallisten murrepiirteiden säilyvyyttä (Mjaavatn ja Fintoft 1978). Nuorten ja vanhojen naisten erot olivat radikaaleja, mutta lisäksi naisen puheen murteellisuuteen vaikuttivat

² Keskusteluissa, joita esitykseni jälkeen olen käynyt, on tullut ilmi tällaisen tilanteen merkitys naisten ja miesten väliselle kanssakäymiselle. Objektivisesti katsoen samaan luokkaan kuuluvat naiset voivat osoittaa vähemmän sujuvia miehiä kohdattaen; tämä avaa kiintoisia näkömiä esim. Helsinkiin siirtyneiden naimattomien miestyöläisten tilan selittämiseksi.

aviosäätö, poliittinen kanta ja koulutuksen määrä (keskiaste vs. kansa- tai yliopistosivistys). Nämä seikat eivät samalla tavoin heijastuneet miesten puheessa. Havaintoja elämäntilanteen muutosten vaikutuksista naisten puheeseen on tehty muuallakin, mm. Suomessa (vrt. Mielikäinen 1981), mutta tämän ilmiöryhmän tulkintoja ei ole vakavasti vielä esitetty. Näkökulmasta riippuen on todettu, että heidän puheensa on tilannesidonnaisempaa, toisten mielestä joustavampaa, toisten mielestä häilyvämpää kuin miesten. Tämän voisi nähdä myös merkinä naisen identiteetin omavaraisuuden puutteesta – naisen tehtävänä on sopeutuminen ja heijastelu.³

Kieli vuorovaikutuksena

Kielentutkimuksen kiinnostus on viime vuosikymmenen aikana alkanut muullakin tavalla ulottua kielen rakenteen ulkopuolelle kuin äsken mainituntyyppisessä sosiolingvistiikassa. Kun eväät ovat alkaneet riittää, on ryhdytty tarkastelemaan lauseita käytössä, tällöin myös puhuttua diskursua, keskustelua, useiden ihmisten yhteisellä syntynyttä tekstiä. Kun tutkitaan vaikkapa puhetilanteen rakennetta, keskustelun periaatteita, toimintaaan normeihin ja suhteisiin, jotka eivät ole pelkästään kielellisiä. Sitä, miten kielellinen vuorovaikutus toteutuu keskusteluissa, säätelevät kielenukset, sosiaaliset normit, mutta kielellisen vuorovaikutuksen käytännöt vaikuttavat ja puolestaan ylläpitävät sosiaalisia normeja. Tätä keskinäistä riippuvuutta on vaikea katkaista ja analysoidakin, ainakin lingvistisin eväin.

Keskustelun tutkimukset paljastavat hyvin näkyvästi naisen aseman alisteisuuden (eräitä esim. Thorne ja Henley 1975). Vuorovaikutusanalyysseissa, joissa on joko yksi mies ja yksi nainen taikka sekaryhmä, nainen katsoo puhujan ja puhujana kuulijoihin enemmän kuin mies, joka voi katsella pitkään ohitse. Tästäkin johtuu, että nainen panee merkille paremmin puhekumppaninsa ei-kielilliset vihjeet, joita puhetilanteessa väitetään olevan yli puolet koko viestinnän määrästä (Mehrabian 1972). Tämän voisi tulkita siten, että alisteisessa asemassa olevan on turvallisempaa vuoksi harjaannuttava tulkitsemaan vallassaolijan intentioita,

³ Keskusteluissa LL Marja-Liisa Honkasalo toi esiin kiintoisia havaintojaan, joiden mukaan HYKS:n naisviijat olivat säilyttäneet pohjoiskarjalaisen murteen, kun taas erään elektronikkatehtaan tehdassalissa naiset puhuivat pelkkää yleispuhukielitä ja vain käymälässä vaihtoivat kotimurteensa. Tässä naisen työn luonne ja sen asettamat rajoitukset persoonallisuudelle nähdäkseni suoraan heijastuvat heidän kielensä vaihteluun.

kun taas tämän ei välttämättä tarvitse väijyä alempiensa sävytyksiä. Sekaryhmien keskustelujen nauhoitukset osoittavat, että naiset eivät juuri lainkaan keskeytä miehiä eivätkä puhu näiden kanssa päällekkäin, kun taas päinvastainen on tavallista. Naiset puhuvat vähemmän ja lyhyempiä repliikkejä, hymyilevät ja ovat kernaasti puhujan kanssa samaa mieltä: heidän on vaikea selvittää kielellisestä konfliktista. Tämän suuntaiset havainnot osoittanevat pääasiassa sen, että sukupuoli on tajuttava riippuvuusmuuttujaksi: vastaavanlaisia kuvioita syntyyne sukupuolesta riippumatta tilanteesta, jossa on selvä valtasuhde.⁴ Mutta irtautuminen yhdistelmästä naisen rooli + alisteinen asema on vaikeaa, mikä näkyy traagisella tavalla mm. niissä kokemuksissa, joita eräät naiset ovat saaneet esimeistehtävistä. Miespuoliseen käskijään totuneet naiset eivät vielääkään aina ole halukkaita hyväksymään johtajakseen naista. Jos tämä käyttää naiselle tyyppillistä ilmaustapaa, siis sanoo *Ehtisiikö tehdä tämän?* sen sijaan että sanoisi johtajan kielenkäytön mukaisesti *Tee tämä huomiseksi*, hän saattaa saada vastaansa suuttumuksen ja halveksunnan osoituksia. Sellaista naista taas, joka vapaassa keskustelussa on äänessä, keskeyttää miehiä jne. pidetään pelottavana, dominoivana, kastroivana ja miehekkäänä.

Miestä siis keskeytetään yleensä vähemmän kuin naista. Tämä voisi olla yhtenä selityksenä siihen, miksi miesten puhe (keskikerroksissa) ainakin karkeasti ottaen pyrkii olemaan mutikkaampaa kuin naisten. Heidän repliikkinsa vaikuttavat pikemminkin monologeilla kuin vuorosaanoilta: Anward (1976) on osoittanut puhesyntaksin tulosten perusteella, että mitä pitempiä puheenvuoroja puhuja tietää hallussaan olevan, sen pitempiä, mutikkaampia ja nominaalisempia ovat hänen virkerakenteensaakin.

Chomskylaiseen psykolingvistiikkaan kuului synynnäisen kielikyvyn korostaminen (ks. esim. Leivo 1980). Parhaaseen tämän koulukunnan aikaan oli tapana hämmästellä sitä nopeutta, millä pikkulapsi omaksumaa äidinkielen. Tutkittiin omaksujan kielellisiä tuotoksia ja kirjoiteltiin niistä kieliopin fragmentteja, eräänlaisia aikuiskieliopin esiversioita. Lapsen ympäristön kielenkäyttöä pidettiin kognitiiviselta ja kielen perusrakenteiden kehittymisen kannalta vähämerkityksisenä: onhan normaali aikuisten puhe fragmentaarista, täynnä anakoluutteja, nopeaa ja tilantees-

⁴ Laiminlyön tässä käsitteen *valta* tarkemman erittelyn. Toki on selvää, että eräänlaista puilovaltaa pitää hallussaan se, joka ymmärtää viestintätilanteen tarkemmin kuin puhekumppani.

ta irtoavaa. Tuollaisen ajattelutavan aikaan oli ilmeinen kiusaus tulkita poikien ja tyttöjen kielellisiä eroja biologisiksi tai geneettisiksi. Kun näytti siltä, että pojat aloittavat puheen keskimäärin hieman tyttöjä myöhemmin, kärsivät enemmän viivästymistä, änkytys- ym. puhehäiriöistä, tätä oli vaikea selittää muuten, koska ympäristön vaikutus ei ollut ratkaisevan tärkeä (vrt. tulosten kriittisenä synteesinä Klann & Delius 1981).

Kun viime vuosina keskustelun tutkimukset on ulotettu myös äidin ja lapsen vuorovaikutuksen systemaattiseen selvittelyyn, on käymässä yhä ilmeisemmäksi, että tässä on kyseessä ainutlaatuisen hienosäätöinen vuorovaikutuksen laji, opetusdialogi (vrt. Cross 1977). Parhaimmillaan äidin puhe on viritetty lapsen kulloistakin kehitystasoa tukevaksi, ja näissä raajoissa kehittyä erittäin tasavertainen, vuorotteluperiaatteeseen ja toisen huomioon ottamiseen perustuva dialogi. Jos siis naisen alisteista, ”passiivista” käyttäytymistä aikuisten sekaryhmissä voinee pitää tuhoisana strategiana, tällaisessa koulutustehtävässä aikaisemmin mainitut piirteet (esim. tilanteeseen joustavasti sopeutuminen) ovat aivan olennaisen arvokkaita. Toistaiseksi on tuskin ollenkaan tutkittu (en ainakaan tunne kirjallisuutta) naistenvälisiä keskusteluita, niitä sääteleviä normeja ja niiden heijastaman vuorovaikutuksen luonnetta.⁵ – Tutkimusta aikuisen ja lapsen vuorovaikutuksesta on tähän mennessä vähän, eikä ole syytä tulkinnossa heijastaa ympäristön merkityksen yliarviointiin. Biologisista eroista puhuminen on kuitenkin ennenaikaista niin kauan kuin ei ole selvitetty esimerkiksi miesten kielellisen roolin etäisyyden ja kielellisen esikuvan vähäisyyden merkitystä eräisiin poikien kielellisen käyttäytymisen piirteisiin.

Semanttinen taistelu

Viimeiseksi esimerkiksi muutama sana kielen merkityspuolesta. Sillä voi olettaa olevan paljon suoraviivaisemmat yhteydet tajuntaan sekä tapaamme jäsentää maailmaa kuin kahdella äsken käsitellyllä aspektilla. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että kielenpuhujat olisivat kielen merkityspuolesta sen tietoisempia kuin sen rakenteesta tai käytöstäkään.

⁵ Ei ehkä ole sattuma, että Colin Good vapaan, tasaveroisen keskustelun analyysissaan käsittelee näyteitä, joka on äänitetty kahden naisen juttuherkeistä (Good 1979). (Teksti on peräisin Crystalilta ja Davylta.)

Yhteisölliseltä kannalta semantiikassa on kyse ideologiasta, sikäli kuin ideologialla ymmärretään niitä prosesseja, jotka tuottavat merkityksiä, tarkistavat ja muokkaavat niitä uudelleen ja muuttavat käyviä tulkintoja (vrt. esim. Barret 1980: 97). Tällä tavalla käsitettynä semantiikassa on syytä puhua sanoista ja niiden sisällöistä, mitä sanoilla tehdään, miten niitä kukakin tulkitsee ja mitä sivumerkityksiä niihin sijoitetaan.

Alistamisen kieltä tutkinut Bosmajian (1974) on verrannut eräiltä osin toisiinsa sitä sanakäyttöä, jota historiassa on esiintynyt puhuttaessa juutalaisista, mustista ja naisista. Olennaista on, että he eivät itse ole saaneet itseään määritellä, vaan sen ovat tehneet valtaapitävät, nimeä myöten (juutalaisille oli tarjolla rajallinen määrä luovallisia nimiä, orjien oli otettava isäntiensä sukunimi, naisten taas aviomiehensä). Stereotyyppiä, joilla on luonnehdittu juttua, neekeriä, naista eri tavoin vajavaiseksi verrattuna normiin (valkoiseen mieheen), on yksi puhtaasti semanttinen valtakeino.

Naisten nykytilannetta on mielestäni osuvasti selittänyt Julia Stanley (ks. Pace Nilsen ym. 1977). Hän luonnehtii naisten siirtymistä yksityisen piiristä julkiseen siirtymiseksi semanttisesti negatiiviseen tilaan, jossa ilmiöt on määritelty miehestä käsin. Tästä seuraa nähdäkseni, että naisten aseman muuttumiseen liittyy välttämättömänä osana semanttinen taistelu, tilan raivaaminen omille käsitteille, omille määrittelyille. Feministille tämä taistelu on lähes päivittäinen tosiasia: saahan sitä lukea julkisesta sanasta merkittäviä käsitteitä siitä, kumminoinen kuvatus on vain siksi, että toimii naisliikkeessä (vrt. myös pelokkaita lausuntoja tyyliin ”En ole mikään feministi”, jotka heijastavat vallanpitäjien semanttisia määrittelymiä). Kiintoisia analyysin kohteita ovat myös ne raivoiset keskustelut, joita lehdissä käydään naisen olemuksesta ja äidinvaistosta vahvasti stereotyyppioiden turvin. Oireellista ovat tältä kannalta ne raivo- ja pilkkautuessaan kielteiseen semanttiseen tilaan. Voidaan ajatella esim. indoeurooppalaiskielten pronominiologiaa (*han/hon*) ja ihmistä geneerisesti merkitsevää *man*-sanaa sekä yrityksiä, joilla näistä aiheutuvia vinoumia voisi välttää.⁶ Naurettavana voidaan edelleen pitää *sisaruuuden käsitettä*; puhuminen *kohtukateudesta* peniskateuden sijasta on jo paljon laajakan-toisempi kannanotto. Toisaalta on syytä korostaa, että sellaiset uudet käsitteet kuten *naistietoisuus*, *naistutkimus*, *naisnäkökulma*, tai vaikkapa

⁶ Ks. myös Skutnabb-Kangas ja Heinämäki (1979).

naistauko tai *myötätuntoloukku* voidaan nähdä merkityksellisinä yksittäisen naisen tiedostumisprosessissa.

Kielteiseen semanttiseen tilaan kuuluu miehen kannalta muodostuneen sanaston lisäksi parhaava ja halventava sanasto – mutta myös tyhjiöt, joita on tietyillä alueilla. Viime kesänä⁷ Jyväskylässä puhui suomenruotsalainen kirjailija Birgitta Boucht ensi kertaa suomea ja kertoi kielen- ja tarinan. Se sai minut miettämään mykkyöden, sanattomuuden vaikutusta ihmisen maailman jäsentämiselle. Otan tästä lopuksi yhden esimerkin. Birgitta Boucht rinnasti toisiinsa kielellisen ja seksuaalisen passiivisuuden. Tämä palasi mieleeni lukiessani Nancy Fridayn teosta *My mother, myself*, jossa hän mm. käsittelee sukupuolisen tiedon, esim. kuukautisten merkityksen siirtämistä äidiltä tyttärelle. Tämä on vaikea toimitus silloin, kun käytettävissä olevia nimityksiä ei ole⁸ tai ne ovat vääristyneet jopa kiro sanoiksi. Friday kirjoittaa: ”Esiimme yleispätevää äiti-tytär-draamaa: hän ei osannut selittää minulle tietoja tavalla, jota minä olisin osannut kuunnella” (1980: 142). Näin ollen on väistämätöntä, että ”kuukautisista, äidin ja tyttären ihmeellisestä yhteisistä elämän tosiasiaa tutlee likainen salaisuus, joka erottaa heidät” (153). Aloin pohtia tilannetta Suomessa. Sain selville, että suomalaisten naisten kirjoittama runsas ja korkeatasoinen kaunokirjallisuus ei tunne kuukautisia ennen Sylvi Kekosen Amaliaa ja Eeva Kilven Tamaraa. Yleisesti ottaen tämä ilmiö, naisen aikuiselämää määrittävä, satoja kertoja yksilön elämän aikana toistuva mystinen kierto ei kulttuurissamme ole olemassa.⁹ Sillä ei ole mitään merkitystä, sen on kirjallisuuskin häveliäästi vaiennut kuoliaksi. Semanttisesta itsemääräämisoikeuden puutteesta puolestaan kertoo Sanastaja-lehden murresanakeruu vuodelta 1971. Tällä numerolla pyrittiin saamaan tietoja anatomisista nimityksistä, siinä ohessa myös naisten kuukautisista. Tuloksista näkyy (laajempiin kokoelmiin en tässä vaiheessa ehtinyt tutustua), että kuukautiset on useimmiten nimetty miesten kannalta: *vaatteelliset, punakukka, maalari talossa, hame kuin Afrikan kartta*

⁷ Vuonna 1980, toim. huom.

⁸ Vrt. *viittu*, joka on muodostunut produktiiviseksi kielteisten johdosten kantasanaksi (*viituttaa, viittuilla, viittuuntua, viittumainen, viittuko, missä viitussa?, viittunko jne.*). Edelleen *pillu* on ”alayylinen”, kansanomaiset kiertoilmaukset *lintu, harakka* jääneet käytöstä. Jäljellä lienevät vam lääketieteellis-viralliset nimitykset sekä häveliäs, hieman epäatarka *alapää*.

⁹ Perinteen tallenteita tai niistä tehtyjä tutkimuksia tästä aiheesta en tunne.

kielivät siitä, että tilanne on ollut havaittavissa, vaikka sitä on kertoman mukaan yritetty salata. Kielteisiä nimityksiä on runsaammin kuin myönteisiä: *rospuuttoaika, huono aika, paskatauti, naisten tauti, Kallenspävät, roskat, likaset, koiran tauti*. Nimitykset kertovat myös sukupuolikäytännöistä: *itteviikolla, oma aika, omat tauvit ja omaa menoa*. Kiertoilmaukset myös kukoistavat: *tommona aika, Porvoon vieraita, niimpäiväviikko*, tai vain *net*. Nämä muutamat esimerkit viittaavat siihen, että kyseessä on ollut hävetävä, pilkattava, kiusallinen ja kivuliaskin ilmiö, jonka nimenomaan naiset itse ohittivat vaieten. Eräs vastaaja liitti sanalippuunsa kommentiksi ”92-vuotias äitini ei ole vielä koskaan niistä minulle puhunut”. On ajateltavissa, että jos nainen ei olisi sukupuolisesitkin alisteinen, kuukautiset voitaisiin nähdä voimannäyttönä, seksuaalisuuden merkinä, ylleilyn ja arvostuksen aiheena.

Laajemmassa mielessä kysymys on siitä, ketkä antavat käsitteille merkitykset, määrittelevät ne ja valitsevat ne asiat, joista on tärkeää voida puhua. Tämähän on itsestäänselvyys jonkin koulukunnan, oppisuunnan, tieteenalan rajoissa – mutta yhtä lailla se pätee yhteiskunnan tasolla: miten kulttuurissa käsitteet määritellään, miten niiden merkitykset vakiintuvat. Osittain tästä selitynee se vierauden ja avuttomuuden tunne, jota naiset julkisessa elämässä tuntevat.

Lähteet

- ANWARD, JAN 1976: *Vem har ordet? – Fred Karlsson (toim.), Papers from the third Scandinavian conference of linguistics at Hanasaari*. Turku.
- BARRET, MICHÈLE 1980: *Women's oppression today*. Problems in Marxist feminist analysis. London: Verso editions.
- BOSMAJIAN, HAIG 1974: *The language of oppression*. Washington D.C.: Public Affairs Press.
- CROSS, TONI G. 1977: Mother's speech adjustments: the contribution of selected child listener variables. – C. Snow & C. Ferguson (toim.), *Talking to children*. Cambridge University Press.
- EDELSKY, CAROLE 1977: Acquisition of an aspect of communicative competence: Learning what it means to talk like a lady. – Susan Ervin-Tripp & Claudia Mitchell-Kernan (toim.), *Child discourse*. New York: Academic Press.
- FRIDAY, NANCY 1980: *My mother, myself. The daughter's search for identity*. London: Fontana.
- GOOD, COLIN 1979: Language as social activity. – *Journal of Pragmatics* 3:2.

- JESPERSEN, OTTO 1924: *The philosophy of grammar*. London: Allen & Unwin.
- JØRGENSEN, NILS 1970: *Om makrosyntagmer i informell of formell stil*. Lund: Gleerups.
- KLANN-DELIUS GISELA 1981: Sex and language acquisition – is there any difference? – *Journal of Pragmatics* 5:1.
- Könsroller i språk* 1–3, 1976–79. Rapport Nr. 49, 61, 75 (FUMS), Instit. vid nordiska språk vid Uppsala universitet.
- LABOV, WILLIAM 1966: *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
- LEIWO, MATTI 1980: *Lapsen kielen kehitys*. Helsinki: Gaudeamus.
- MEHRABIAN, ALBERT 1972: *Nonverbal communication*. Chicago: Aldine Atherton.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980 ja 1981 (toim.): *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus*. Raportit 1–2. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisut 20 ja 24.
- MJAAVAIN, PER EGIL – FINTOFT, KNUD 1978: Males' and females' speech in the Trondheim dialect. – K. Gregersen (toim.), *Papers from the fourth Scandinavian conference of linguists at Hindsøglv*. Odense University Press.
- PACE NILSEN, ALLEEN – BOSMAJAN, H. – GERSCHUNG, H. L. – STANLEY, J. P. 1977: *Sexism and language*. National council of teachers of English. Urbana, 111.
- SKNUTNABB-KANGAS, TOVE – HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1979: When this very prestigious researcher met Mrs. Average Housewife, or: where have all the women gone. – *Journal of Pragmatics* 3: 6.
- THORNE, BARRY – HENLEY, NANCY 1975: *Language and sex: difference and dominance*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- TOGEBY, OLE 1978: Autoritets- og ambitionsnormer hos kvinder og mænd. – K. Gregersen (toim.), *Papers from the fourth Scandinavian conference of linguists at Hindsøglv*. Odense University Press.
- TRUDGILL, PETER 1974: *Sociolinguistics. An introduction*. Middlesex: Penguin Books.
- Ilmestynyt alun perin vuonna 1981 teoksessa Leena Alanen, Liisa Rantalaiho ja Aino Saarinen (toim.), *Naisen historiallisuus: yhteiskunta – yksilö – sukupuoli* s. 163–175.

MITEN NAINEN LIIKKUU VEIJO MEREN ROMAANEISSA

Suomen persoonapronominijärjestelmä

Pronominit, joita perinteellisessä kielioipissa nimitettiin aemosanoiksi, ovat tekstuaalisesti ja pragmaattisesti vivahteikas kategoria. Niitä käytetään kuvaannollisesti sanoen muiden sanojen asemasta – silloin kun jokin tarkoite on jo muulla keinoin riittävän selvä kuulijalle, niin että siihen voidaan vain tällä semanttisesti jokseenkin tyhjällä aineksella viitata. Viivahteikkua kertyy pronomineille siitä, että kielenkäyttölanteissa esimerkiksi henkilöön ei ”pelkästään” viitata, vaan useimmiten otetaan samalla kantaa siihen, mikä on oma suhde tuohon puheenaolevaan henkilöön. Niinpä useissa kielissä on teittelyjä ja häntelyjä, minän kiertoilmauksia ja kolmannen persoonan kunnioitusta osoittavia keinoja jne. (Suomen käytänteistä ks. Yli-Vakkuri 1986). Kun pronominit ovat semanttisesti suhteellisen riisuttuja, niille on kertynyt pragmaattisia, ihmisuhdeulottuvuuksia. Niissä on juuri sellaista liikkumavaraa, jonka huomioon ottamisesta Veijo Meri on puhunut.¹

Suomen persoonapronominijärjestelmässä on näkökulmasta riippuen kuusi, kahdeksan tai kymmenen jäsentä; itse asetun seuraavan kymmenjärjestelmän kannalle (ks. myös Hakulinen 1987):

¹ Veijo Meri -seminaarissa 26.10.1984 kirjailija itse korosti juuri liikkumavaran hyväksikäyttämisen tärkeyttä omassa työssään.